

DOŽIVLJAJSKO-SPOZNAVNA MOTIVACIJA – ZAČETNA FAZA V CELOVITEM SISTEMU ŠOLSKE INTERPRETACIJE UMETNOSTNEGA BESEDILA

Menim, da imamo učitelji pri pripravi doživljajsko-spoznavne motivacije (v članku motivacije) precejšnje težave; poiskati oziroma izbrati je treba ustrezno temo, vrsto, postopek, učno obliko, omejuje nas čas.

1. Izbor ustrezne teme terja od učitelja temeljit premislek, saj mora ob umetnostnem besedilu upoštevati tudi učence (starost, sposobnost, raznovrstno predznanje, njihove interese itd.), širše in ožje okolje, družbena dogajanja in še kaj, da bo izbral takšno temo, ki bo provokativna in aktualna ter bo omogočila nadaljnje faze dela z umetnostnim besedilom.

Ko razmišljam o temi, imam pred očmi umet. besedilo; večkrat sem izbrala iz umet. besedila kak element (situacijo, dogodek, misel ipd.), o katerem sem spregovorila v dialogu z učenci. Hkrati sem želela, da bi ta element služil kot vezna nit med motivacijo in interpretacijo (zlasti najavo in lokalizacijo) umet. besedila. Ta vezna nit pa se lahko izkaže kot dvorezni meč; tema naj bi namreč samo osvetlila obzorja pričakovanj in aktivirala poprejšnje izkušnje učencev, ne pa posegla v interpretacijo. Spoznala sem, da s temo, ki je pretirano vezana na umet. besedilo, učence nehote »pripravljam«, kako naj umet. besedilo razumejo, dožive; skratka: vsilila sem jim toliko podatkov, mnenj, ocen, da sem jim okrnila osebno doživljanje in s tem lastno interpretacijo. Zgodi se tudi, da učenci spontano navedejo skoraj povsem enak primer, situacijo, kot je v umet. besedilu. Tedaj sta v veliki meri na preizkušnji moja učiteljska sposobnost in prožnost, saj moram temu primerno prilagoditi celotno interpretacijo umet. besedila.

Kako občutljivo vprašanje je izbor teme, si oglejmo ob primerih pred branjem Cankarjeve črtice Skodelica kave.

a) Učence vprašam: »Ste že kdaj užalili mamo?« – Kratek premor. – »Menim, da ob teh besedah lahko vsakdo izmed nas napiše kratek sestavek.« Pisanju sledi branje sestavkov, razgovor ni nujen.

b) Na tablo napišem: »Vedel sem, da bi se moral opravičiti, pa se nisem.« – Kratek premor. – »Menim, da ob teh besedah lahko vsakdo izmed nas napiše kratek sestavek.« – Pisanju sledi branje sestavkov, razgovor ni nujen.

Motivacija b) zahteva od učencev, da operirajo s tremi elementi: obutek krivde, jaz (avtor), opravičilo, vendar dopušča precejšnje število različnih izpeljav, tudi taka z mamo ni izvzeta. Tema pri motivaciji a) pa učence prisili, da oblikujejo sestavek z elementi, ki so tudi ključni elementi črtice: mati, jaz (avtor), občutek krivde, opravičilo. Prednost teme motivacije b) je v tem, da daje možnost svežega doživljanja umet. besedila. Rekli bi, da gre pri obeh temah le za odtenek razlike, konec koncev bi lahko uporabili prvo in drugo, toda pri tako občutljivem procesu, kot je delo z umet. besedilom, se lahko razlika kar močno občuti. Učenci so po motivaciji a) brali manj doživeto, površno, pa tudi vse nadaljnje faze interpretacije so nekako zvodenele.

2. Stik z besedilom je mnogostranski – čuten, čustven, razumski itd., zato mora biti takšna tudi motivacija.

Na kakšen način je mogoče učence pripravljati na branje? Okvirno razlikujemo:

a) Pisno pripravljanje: doživljajski spisi, kratki (miniturni) sestavki, reševanje nalog objektivnega tipa, izpolnjevanje anket in podobno.

b) Ustno pripravljanje: razgovor (med učiteljem in učenci, med učenci), učiteljevo ali učenčevo pripovedovanje, razlaganje, branje referatov ali izvajanje podobnih nalog.

3. Uro lahko začnemo z reprodukcijo literarnega znanja, z branjem kakega dodatnega umet. ali neumet. besedila, z nalogami objektivnega tipa, ki so vezane na umet. besedilo, prebrano doma, z branjem umet. besedila samega (v celoti ali odlomek) in podobno. Ti postopki so v vsakdanji praksi ustaljeni, zato o njih ne nameravam podrobneje govoriti.

Večkrat uporabimo podatke o avtorju, času nastanka, stilni formaciji itd. umet. besedila.

Zanimivejše motivacijske postopke pa izvedem s pomočjo:

provokativne besede

provokativne povedi, misli

ankete

pripovedovanja

poslušanja glasbe

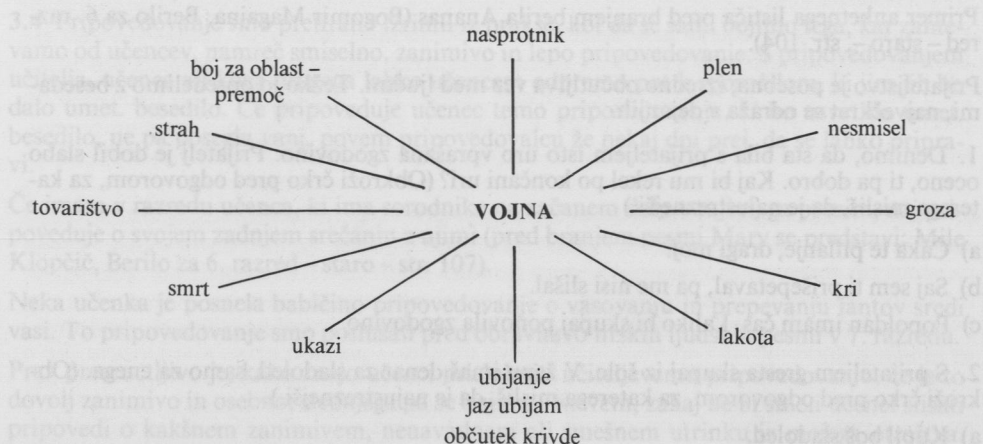
ilustracije ali likovnega dela

posnetka ali odlomka iz filma na videokaseti

3.1 Provokativna beseda, tematsko vezana na umet. besedilo, sproži plaz asociacij, razmišljanj in čustveno razgibanost učencev. Na tabli sproti oblikujem kratek zapis v obliki miselnega vzorca ali alinej, saj učeni asociacije ponavadi poimenujejo z eno besedo.

Pred branjem Cankarjevega Gospoda stotnika napišem na tablo provokativno besedo – *vojna* in zastavim spodbujevalno vprašanje: »Na kaj ste pomislili ob tej besedi?«

Nastane približno tak miselni vzorec:

Učenci lahko ob provokativni besedi napišejo svoje miselne vzorce ali kratke sestavke. Nekateri preberejo svoje zapise (ponavadi se javijo sami), če želijo, dopolnjujejo drug drugega. Ob miselnem vzorcu (na tabli), ob branju sestavkov se ne spuščam v daljše razgovore, sodbe. Pobudo prepustim učencem. Provokativno besedo uporabim, kadar potrebujem učinkovito motivacijo, a sem časovno precej omejena, ker je pred nami ali daljše umet. besedilo ali zahtevnejša interpretacija.

Pogosta uporaba motivacijskega postopka s provokativno besedo (miselni vzorec) učenecem siromaši besedni zaklad, sicer pa jim je zelo všeč.

3.2. Uro lahko začnemo tudi s provokativno povedjo, mislijo.

Pred branjem berila Sreča (Ciril Kosmač, Berilo za 7. razred, str. 132) povem in napišem na tablo pregovor: »Sreča človeka le sreča, ujeti se pa ne da.« Sledi razgovor, ki ponavadi ne zajame le razlage pregovora in besedne igre. Kljub temu berilo navrže še marsikaj novega.

Pred branjem pesmi Ljubezen (Niko Grafenauer, Berilo za 7. razred, str. 248) povem takšno provokativno misel: »Gotovo sta bili vsakomur izmed nas že zastavljeni približno takšni vprašanji: kaj ti pa je, si zaljubljen.« Učenci potem pišejo kratke sestavke.

Ob provokativni misli so učenci večkrat v zadregi, češ da ne vedo, o čem naj pišejo. V eni ali dveh urah učencev ne morem prepričati, da bo vsako njihovo mnenje, razmišljanje, opisovanje, ki bo v povezavi s temo, dobrodošlo in cenjeno. Zato jim to nekajkrat dokažem tako, da ob prebranih sestavkih izrekam (seveda utemeljeno) besede kot: zanimivo, nepričakovano, jej, kako hudomušno, hvala – bilo je enkratno, kdo misli drugače, kdo bo oporekal, ne razumem, sploh ni slabo, opažam, da rad(a) presenečaš itd. Mnogo pomembnejše kot besede je vzdusje. Tako poskušam učence z največjo možno hitrostjo izvlačiti iz zadrege »prav ali narobe« k ustvarjalni sproščenosti. Najboljše sadove te ustvarjalne sproščenosti, dosežene pri motivaciji, poberem pri interpretaciji umet. besedila.

3.3 Anketa kot motivacijski postopek naj ne bi bila suhoparno zbiranje podatkov, ampak predvsem zbiranje mnenj, odločitev učencev, ki predstavljajo iztočnico za interpretacijo umet. besedila.

Izvajanje ankete zajema naslednje faze:

a) Priprava: pred uro načrtujem vprašanja in alternativne odgovore (možno je tudi, da učenci zapišejo svoje odgovore, vendar se v tem trenutku nekoliko oddaljimo od ankete in se približamo postopku s provokativno mislijo) ter potek dela.

Primer anketnega lističa pred branjem berila Ananas (Bogomir Magajna, Berilo za 6. razred – staro –, str. 104).

Prijateljstvo je posebna, izredno občutljiva vez med ljudmi. Težko jo opredelimo z besedami, največkrat se odraža v dejanjih.

1. Denimo, da sta bila s prijateljem isto uro vprašana zgodovino. Prijatelj je dobil slabo oceno, ti pa dobro. Kaj bi mu rekel po končani uri? (Obkroži črko pred odgovorom, za katerega misliš, da je najustreznejši.)

a) Čaka te piflanje, dragi moj.

b) Saj sem ti prišepetaval, pa me nisi slišal.

c) Popoldan imam čas. Lahko bi skupaj ponovila zgodovino.

2. S prijateljem gresta skupaj iz šole. V žepu imaš denar za sladoled, samo za enega. (Obkroži črko pred odgovorom, za katerega misliš, da je najustreznejši.)

a) Kupil boš sladoled.

b) Kupil boš dva žvečilna gumija.

c) Nič ne boš kupil.

Seveda lahko vse poenostavim: uvodno misel povem ustno, vprašanja in alternativne odgovore pa imam pripravljene na grafoskopski prosojnici ali delu table, ki se lahko zakrije. Učenci odgovarjajo na prazne lističe, ki jih pripravim ter jih po anketiranju oddajo. Anketa mora vsebovati navodila, kako jo izpolnimo.

b) Izvajanje:

– nagovor: uradne ankete imajo na anketnem listu nagovor, v katerem anketirancem pojasnijo vzrok in namen ankete. Pri uri to opravi ustno, ko učence povabim k sodelovanju, ker želim izvedeti njihova mnenja. Zato pa je na šolskem anketnem lističu (prosojnici, tabli) potrebna kratka uvodna misel, ki učence aktivira. V nagovoru in v anketi sami ne dajem vtisa formalnosti, ampak skušam ustvariti primerno vzdušje, da se učenci dela lotijo zavzeto.

Nadaljnji postopki

– Anketiranje: učencem povem, koliko časa lahko izpolnjujejo anketo in izvedem anketiranje.

– Zbiranje podatkov vzame precej časa, zato si delo dobro organiziram. Obvezno vključim učence (skupine: za razvrščanje, preštevanje, vnašanje podatkov v razpredelnico). Prav zaradi tega dela anketa ne sme biti zapletena in predolga. Oglejmo si primer razpredelnice za navedeni anketni listič, ki jo narišem na tablo, da so podatki vsem na vpogled.

	vprašanje štev. 1			vprašanje štev. 2		
Štev. odgovorov	a	b	c	a	b	c
Skupno štev. odgovorov						

– Razpravo ob podatkih opravimo ustno (če so učenci vajeni takšnega dela, to opravijo sami). Pred seboj imamo stvarne podatke, vendar pa anketa zdaj ne pomeni več le zbirka podatkov, temveč iztočnico za razpravo, za oporekanje, potrjevanje, ovrednotenje, zakaj je kak odgovor dobil več glasov kot drugi. Pustim, da imajo pobudo učenci in delo le vodim, izogibam se sodbam, zlasti če so rezultati v nasprotju s pričakovanimi. Na podlagi dobljenih podatkov in razgovora izberem smer in nivo interpretacije umet. besedila.

3.4 Pripovedovanje smo pretirano izrinili iz prakse, kot da se sami bojimo tega, kar zahtevamo od učencev, namreč smiselno, zanimivo in lepo pripovedovanje. S pripovedovanjem učitelja, učenca ali koga drugega lahko učencem odpremo pot k sporočilom, ki jim jih bo dalo umet. besedilo. Če pripoveduje učenec temo pripovedovanja, ki bo osvetlila umet. besedilo, ne pa posegla vanj, povem pripovedovalcu že nekaj dni prej, da se lahko pripravi.

Če imam v razredu učenca, ki ima sorodnike na začanem delu v tujini, ga prosim, naj pripoveduje o svojem zadnjem srečanju z njimi (pred branjem pesmi Mary se predstavi; Mile Klopčič, Berilo za 6. razred – staro – str. 107).

Neka učenka je posnela babičino pripovedovanje o vasovanju in prepevanju fantov sredi vasi. To pripovedovanje smo poslušali pred obravnavo lirskih ljudskih pesmi v 7. razredu.

Prav presenetljivo je, kako znajo učenci prisluhnuti učiteljevemu pripovedovanju, če je to dovolj zanimivo in osebno; slednjega pa se bojimo. Ne vem, zakaj ne bi smeli učenci slišati pripovedi o kakšnem zanimivem, nenavadnem ali smešnem utrinku iz mojega otroštva,

časa šolanja ali vsakdanjega življenja. Pogosto se zgodi, da dogodke, literarne osebe in njihova zapletena duševna dogajanja, ki so v umet. besedilu, interpretiramo premalo življenjsko, kot da smo mi izvzeti. Učiteljevo pripovedovanje lahko doseže nasprotno.

3.5 Ura se lahko začne tudi s poslušanjem ali izvajanjem glasbe, klasične ali sodobne, v celoti ali fragmentih. Ta postopek se je dodobra uveljavil v osnovni šoli na razredni stopnji. Menim pa, da bi mogli ta postopek pogostejše uporabiti tudi na višji stopnji in v srednjih šolah, saj glasba ustvari v razmeroma kratkem času primerno atmosfero. Dejstvo je, da je najučinkovitejša glasba, ki spremlja mlade na vsakem koraku in predstavlja delček njihovega življenja; to so popevke, šansoni, različne skladbe izvajalcev, ki jih mladi poznajo, bodisi domače bodisi tuje.

Pri poslušanju te glasbe gre za dvoje: za glasbo samo in besedilo. Največkrat je prav besedilo tisto, ki spodbudi učitelja, da za motivacijo izbere neko pesem. Zato moramo imeti izdelana merila, kaj je v glasbi slabo, neuporabno, plehko, in kaj primerno, kadar imamo v mislih tudi umet. besedilo in interpretacijo.

3.6 Pri motivacijskem postopku z ilustracijo uporabim ilustracije znanih ilustratorjev ali učencev prejšnjih let, ki so ilustrirali umet. besedilo po interpretaciji; uporabim le eno, ustrezno ilustracijo, ob kateri steče razgovor o tem, kaj ilustracija prikazuje (oznake prikazanih oseb, pokrajine, vtisi, ugotovitve, predvidevanja itd.).

Delo poteka v več fazah:

predstavitev avtorja ilustracije

prikaz ilustracije (najprimernejša je uporaba episkopa, ki ilustracijo primerno poveča)

razgovor

Pred branjem Prešernovega Uvoda h Krstu pri Savici (Berilo za 7. razred, str. 38) uporabim ilustracijo Rika Debenjaka iz slikanice France Prešeren, Uvod h krstu pri Savici. (Zbirka Levi devžej, Mladinska knjiga. Ljubljana 1984).

Pred obravnavo Prešernovega Povodnega moža lahko uporabim ilustracijo Jelke Reichenman iz slikanice Dr. France Prešeren, Povodni mož. (Zbirka Poezije Dr. Franceta Prešerna v besedi in sliki. Prešernova družba. Ljubljana 1985).

Če pri motivaciji uporabim likovno delo, ni nujno, da bi to moralo predstavljati ali biti inspirirano z umet. besedilom, ki ga bomo interpretirali. Delo poteka v enakih fazah kot pri uporabi ilustracije.

Pred branjem Kmečke balade (Janez Menart, Berilo za 7. razred, str. 243) uporabim reprodukcijo ene izmed Gasparijevih slik, ki prikazuje kmečko življenje; uporabim nasprotje med kmečkim življenjem, prikazanim na reprodukciji, in opisanim v Menartovi baladi.

3.7 Trditev, da učenci preveč časa prežijo pred televizorji, je resnična, zahteva, naj bi se uporabi televizije in videa izogibali, sploh pa pred branjem in interpretacijo umet. besedil, pa se mi zdi nespametna. Učence moramo navajati h kritičnosti in razsodnosti; tudi to nalogo, sicer posredno, opravimo ob smotrni uporabi televizije in videa kot pripomočka, saj z nobenim drugim motivacijskim postopkom ne dosežemo tolikšne nazornosti, zanimivosti in napetosti.

Osnovna funkcija videorekorderja je reprodukcija programov z videokasete. Ker je danes pri nas v prodaji zelo malo uporabnih videokaset s posnetimi učnimi vsebinami, upora-

bljam pretežno drugo funkcijo videorekorderja, to je snemanje aktualnega televizijskega programa na videokaseto.

Pri motivacijskem postopku s pomočjo posnetka na videokaseti uporabim sekvence (dele od 5 do 7 minut) daljših televizijskih oddaj, ki predstavljajo iztočnico za kratek razgovor in hkrati nakažejo pot v umet. besedilo. Največkrat (mislim, da to ni greh) posnetke uporabim ločeno od oddaje same. Zanima nas predvsem predvajani posnetek in beseda steče o njem, redkeje o celotni oddaji (filmu).

Pogoji za izvajanje tega motivacijskega postopka so, da ima učitelj videorekorder doma, da ima dober vpogled v umet. besedila, ki jih namerava v bodoče obravnavati, in da je neprestano na preži, kaj bi lahko uporabil (za to so koristne ponovitve nekaterih oddaj v popoldanskem času). V enem šolskem letu je moč pripraviti 1 do 2 posnetka in z njima razbiti monotonost dela.

Pripravila oz. posnela sem 5 minut potopisa ob reki Soči. Učenci si ogledajo posnetek, ki prikazuje raznobarvnost, lepote in raznolikost toka reke Soče. Sledi kratek razgovor, ki prehaja v najavo in lokalizacijo umet. besedila, namreč Gregorčičeve pesmi Soči (Berilo za 6. razred -staro- str. 59).

Zelo učinkovite so sekvence iz dokumentarca, ki prikazuje bombardiranje Hirošime ob koncu 2. svetovne vojne. Ogledamo si jih pred branjem berila Šigetomo in Sakado bi rada živela (Karel Bruckner, Berilo za 6. razred -staro- str. 129).

Ravno tako so uporabni odlomki igranih filmov, iz katerih uporabim nekatere konfliktna situacije (nekaj sekvenc, da je situacija razumljivejša). Po predavanju učenci v razgovoru povedo ali napišejo razmišljanje kako bi ravnali v takšnem ali podobnih položajih, iščejo vzroke in rešitve itd. Poudarjam, da ni nujno, celo manj zanimivo je, če uporabijo sekvence iz filma, za katerega je bilo umet. besedilo, ki ga bomo interpretirali, literarna predloga.

4. Prevladujoči učni obliki, ki ju uporabljam pri motivaciji, sta frontalna in individualna, redkeje delo dvojic ali skupinsko delo.

Individualno učno obliko uporabim takrat, kadar želim, da učenec zavzame osebna stališča, ali kadar bi o tem težje javno spregovorili. Ponavadi napiše kratek sestavek, kar mu obenem daje čas za premislek in presojo tega, kar je zapisal. S tem jih spodbudim k razmišljanju in jih čustveno aktiviram. Frontalno učno obliko izberem, kadar želim izmenjavo, tudi boj mnenj, razpravo. Delo dvojic ali skupinsko delo uporabim predvsem takrat, kadar uro začnem z reprodukcijo literarnega znanja ali z manj osebnimi ali provokativnimi temami.

5. Poseben problem je čas. Načeloma velja, da motivaciji namenimo 10, največ 15 minut, ker so pred nami še osrednje in zahtevnejše faze šolske interpretacije umet. besedila. Nekatera besedila zahtevajo »močnejšo« motivacijo, kar pa ne pomeni daljšo. Zaradi tega mora učitelj dobro poznati umet. besedilo in učence, da lahko predvidi ustrezno temo, vrsto, postopek in učno obliko pri motivaciji, kajti ostati mora dovolj časa za nadaljnje delo.

Časovna stiska nastane takrat, kadar motivacijska tema tako »ogreje« učence, da bi lahko o njej organizirala okroglo mizo. V takšnih trenutkih moram ravnati tehtno in spretno: nikakor ne gre nasilno pretrgati toka razgovora. Ali zastavim takšna vprašanja, da speljem vodo na svoj mlin, ali, še bolje, uporabim izrečeno misel učencev, da mi omogoči prehod k najavi in lokalizaciji umet. besedila.

Kadar izberem individualno učno obliko, učencem povem, koliko časa imajo na voljo za samostojno delo. S tem uspeš zavarovati časovno razporeditev nadaljnega dela, učence pa spodbudim k aktivnosti in racionalnosti.

Bojimo se, da motivacijski postopki s pomočjo glasbe, ilustracije, posnetkov na videokaseti itd. trajajo dalj časa, zato se jih izogibamo. Če pripravim potrebno pred uro (gramofon, episkop, lističe, kasete, videokasete itd.) in delo ustrezno organiziram, (kar je dodatna obremenitev), ponavadi nisem v stiski s časom.

Priprava primerne motivacije zahteva od učitelja precej razmišljanj in praktičnih izkušenj, včasih celo več kot interpretacija umet. besedila, zato je bil moj namen predvsem nakazati nekaj možnosti, kako lahko izpeljemo motivacijo in kako se izognemo nekaterim težavam v zvezi z njo.

Metka Brcko
Osnovna šola
Rogaška Slatina

LITERATURA:

Meta Grosman, Pouk bralne sposobnosti. JiS 1986/87, št. 5,6.

Rajko Korošec, Vloga izobraževalne šolske televizije (oziroma televizijske kasete in videa) pri slovtvenem pouku. JiS 1987/88, št. 5.

Boža Krakar-Vogel, Metodični sistem šolske interpretacije umetnostnega besedila. JiS 1989/90, št.4-5.

Dragutin Rosandić, Metodika književnog odgoja i obrazovanja. Zagreb 1986.